

ПОСИЛЕННЯ РЕАГУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ НА ЗАХИСТ ВІД НАСИЛЬСТВА, ЗОКРЕМА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ЕКСПЛУАТАЦІЇ, У ТОМУ ЧИСЛІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

аналітичний звіт за результатами
онлайн-опитування прокурорів,
суддів, поліцейських,
адвокатів, юристів

Будуємо Європу
для дітей та разом з дітьми

**ПОСИЛЕННЯ РЕАГУВАННЯ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ НА ЗАХИСТ
ВІД НАСИЛЬСТВА, ЗОКРЕМА СЕКСУАЛЬНОГО
НАСИЛЬСТВА, ЕКСПЛУАТАЦІЇ,
У ТОМУ ЧИСЛІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

**АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОНЛАЙН-ОПИТУВАННЯ
ПРОКУРОРІВ, СУДДІВ, ПОЛІЦЕЙСЬКИХ,
АДВОКАТІВ, ЮРИСТІВ**

Київ – 2021

АВТОРКИ:

Бороздіна К.А., віцепрезидентка ГО «Ла Страда-Україна»;
Легенька М.М., віцепрезидентка ГО «Ла Страда-Україна»,
докторка філософії в галузі права; Пильо Д. І., юристка ГО «Ла Страда-Україна»;
Дмитрук Ю. Р., юристка ГО «Ла Страда-Україна»;
Черехаха К.В., президентка ГО «Ла Страда-Україна»

Громадська організація «Ла Страда-Україна»

03113, Київ-113, а/с 26 Тел./факс: +38 (044) 205 36 95
E-mail: info@la-strada.org.ua; www.la-strada.org.ua
фейсбук: lastradaukraine

**Національна гаряча лінія з попередження
домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації**

0 800 500 335 (зі стаціонарних)
116 123 (з мобільних)
Скайп: @lastrada-ukraine
Фейсбук: @lastradaukraine
Telegram: @ NHL116123
E-mail: hotline@la-strada.org.ua

Національна гаряча лінія для дітей та молоді

0 800 500 225 (зі стаціонарних)
116 111 (з мобільних)
Instagram: @childhotline_ua
Telegram:@CHL116111
Фейсбук: @childhotline.ukraine

Підготовлено громадською організацією «Ла Страда-Україна» в рамках реалізації проекту «Підвищення обізнаності серед прокурорів, суддів, поліцейських, адвокатів, юристів та інших дотичних фахівців в Україні щодо проблеми насильства стосовно дітей, зокрема сексуальної експлуатації та сексуального насильства, у тому числі в мережі Інтернет та посилення спроможності реагування та забезпечення прав дітей», який проводиться в рамках проекту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні – Фаза II».

Зміст цієї доповіді є виключною відповідальністю автора й необов'язково відображає офіційну позицію Ради Європи.

ЗМІСТ

Актуальність.....	4
Загальний огляд ситуації щодо насильства стосовно дітей, зокрема сексуального насильства, експлуатації, у тому числі в мережі Інтернет.....	8
Мета та методологія дослідження.....	9
Аналіз онлайн-опитування прокурорів, поліцейських, суддів, адвокатів, юристів та інтерв'ю з ними щодо реагування на насильство стосовно дітей, зокрема сексуальне насильство, експлуатацію, у тому числі в мережі Інтернет	11
Блок щодо індивідуальних даних респондентів.....	9
Аналіз отриманих відповідей.	14
Блок запитань щодо вивчення потреб в отриманні знань та професійному навчанні	14
Рекомендації щодо посилення знань та професійного навчання.....	23
Блок запитань щодо вивчення потреб в отриманні навичок	23
Рекомендації щодо потреб в отриманні навичок.....	35
Блок запитань щодо вивчення потреб у впровадженні кращих практик	36
Рекомендації щодо розвитку дружніх до дитини методик, таких, як «Барнахаус» та «Зелена кімната»	41
Блок щодо вивчення потреб у змінах до законодавства у сфері захисту дітей від сексуального насильства, сексуальної експлуатації, у тому числі в мережі Інтернет	41
Висновки	44

АКТУАЛЬНІСТЬ

З 2012 року Україна є учасницею Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція), яка є найбільш амбітним та всеосяжним міжнародно-правовим інструментом, спрямованим на запобігання насильству та захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, а також притягнення винних осіб до відповідальності та сприяння міжнародній співпраці в цих сферах. Перший Звіт про реалізацію Лансаротського комітету спонукає Україну привести своє законодавство у відповідність із вимогами Конвенції, зокрема переконатися, що під час розслідувань і кримінальних процесів стосовно сексуальної експлуатації та сексуального насильства щодо дітей застосовується принцип найкращих інтересів дітей.

Комітет ООН з прав дитини декілька разів звертав увагу України на недосконалість національного законодавства у сфері захисту дітей від сексуальної експлуатації. У 2011 р. Комітет ООН з прав дитини оприлюднив чергові Заключні спостереження відносно України за результатами розгляду об'єднаної третьої і четвертої періодичної доповіді. Серед іншого, Комітет закликав Україну здійснити комплексний перегляд усього національного законодавства з тим, щоб забезпечити його повну відповідність положенням Конвенції, особливо у питаннях усіх форм сексуальної експлуатації дітей (§9).

Згідно з Лансаротською конвенцією держави зобов'язанні запропонувати заходи протидії сексуальному насильству стосовно дітей в межах підходу чотирьох «Р» (Prevention, Protection, Prosecution and Promotion): запобігання, захист, кримінальні переслідування та зміцнення національної і міжнародної співпраці.

Запобігання. Необхідно:

- забезпечувати дітей інформацією про ризики сексуальної експлуатації та сексуального насильства, а також про засоби самозахисту;
- осіб, які працюють у постійному контакті з дітьми, перевіряти та навчати;
- здійснювати постійний контроль за програмами втручання або заходами спрямованими на злочинців (засуджених або потенційних), які вчинили дії сексуального характеру

Захист. Необхідно:

- забезпечувати шляхи передачі інформації про підозри щодо сексуальної експлуатації та насильства;
- створити службу телефонної допомоги або допомоги в мережі Інтернет;
- вжити заходів щодо створення програм для забезпечення належної підтримки жертв та їхніх близьких родичів;
- надавати жертвам медичну допомогу й екстрену психологічну допомогу;
- впровадити дружнє до дітей правосуддя з метою забезпечення безпеки жертви, захисту її приватного життя, її особистості та репутації; надважливо, щоб кількість

опитувань дітей, які стали жертвами насильства, була обмеженою; опитування повинні здійснюватися у прилаштованому для цих цілей приміщенні та особами, спеціально підготовленими для цих цілей.

Лансаротська конвенція встановлює, що наведені нижче конкретні дії повинні зазнати криміналізації в усіх державах-учасниках цієї Конвенції.

Сексуальне насильство стосовно дітей

- Вважається заняття діяльністю сексуального характеру дорослого з дитиною. Навіть якщо дитина досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру, сексуальним насильством вважається діяльність, коли дорослий використовує примус, силу чи погрози, або коли дорослий здійснює насильство зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, або в особливо вразливій для дитини ситуації.

Дитяча проституція – сексуальна експлуатація в контексті проституції.

- Це будь-яка форма сексуальної експлуатації дитини з метою вербування або примушування дитини до участі у проституції в обмін на грошову чи іншу форму винагороди або відшкодування (або коли вони обіцяються як оплата).

Дитяча порнографія – матеріали сексуального насильства над дітьми.

- Це будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою. Кримінальне правопорушення може вчинятися шляхом виготовлення такого матеріалу, його розповсюдження або передавання іншій особі, придбання для себе або для іншої особи, володіння ним та свідомого отримання доступу до нього.

Участь дитини в порнографічних виставах – експлуатація дитини в сексуальних виставах

- Цей кримінальний злочин містить факт вербування або примушування дитини до участі в сексуальних виставах, або отримання будь-якої користі від участі дитини в таких виставах. Він також включає факт свідомого відвідування таких вистав, до яких залучено дітей.

Розбещення дітей

- Стосується ситуацій, коли дитина, яка не досягла віку сексуальної зрілості, спостерігає за будь-якою діяльністю сексуального характеру. Це не означає, що дитина повинна брати участь у сексуальній діяльності. Сам факт того, що дитина стала свідком таких дій, повинен каратися в межах кримінального правопорушення.

Домагання дитини для сексуальних цілей

- Це кримінальне правопорушення, також відоме як «грумінг», стосується умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку сексуальної зрілості, з метою сексуального насильства або його/її експлуатації. Лансаротська конвенція стосується саме таких пропозицій, які здійснюються із використанням інформаційно-комунікаційних технологій та ситуацій, коли злочинець здійснив певні конкретні кроки для особистої зустрічі з дитиною. Однак Лансаротський комітет, що уповноважений тлумачити Конвенцію, рекомендував державам розглянути можливість розширення криміналізації також у випадках, коли сексуальне насильство здійснюється безпосередньо за допомогою мережі Інтернет, а не внаслідок особистої зустрічі.

Сприяння національному та міжнародному співробітництву

- На національному рівні Конвенція підкреслює важливість ухвалення та впровадження загальнодержавних інтегрованих політик, які вважаються ефективними, скоординованими та всеосяжними.
- На міжнародному рівні співробітництво допомагає країнам виявляти й аналізувати проблеми, знаходити та застосовувати спільні рішення, обмінюватися інформацією та досвідом, боротися з безкарністю та покращувати ефективність заходів запобіжного втручання та захисту.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської Конвенції)» внесено зміни до законодавства України з питань захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства, розроблені з метою імплементації положень Лансаротської конвенції (статті 5, 19–21, 23, 26, 27, 32, 33 і 35), з урахуванням рекомендацій Лансаротського комітету.

Зокрема, зміни внесені до Кримінального кодексу України: запроваджено заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (їх ліквідація) за вчинення злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією та насильством над дітьми (ст. 963, 969 Кримінального кодексу України); конкретизовано і доповнено склади злочинів: ст. 155 «Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку»; ст. 1561 «Домагання дитини для сексуальних цілей»; ст.3011 «Свідоме одержання доступу, придбання, володіння, виготовлення або розповсюдження дитячої порнографії», ст.3012 «Свідоме одержання доступу до дитячої порнографії, володіння нею, її придбання, ввезення, виготовлення, збут або розповсюдження».

Внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України стосовно того, що кримінальне провадження щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої або неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово (ст. 28), а також внесені зміни до ст.224 щодо запровадження додаткових гарантій врахування найкращих інтересів дитини під час проведення допиту.

Внесені зміни потребують певних дій і значних зусиль задля того, щоб бути успішно імплементованими на практиці. Питання посилення спроможності реагування на випадки насильства на сьогодні продовжує залишатися актуальним, особливо в умовах ухвалення

нового законодавства. Законодавчі зміни позначають значний прогрес у напрямку посилення захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації в Україні.

Однак досі питання подальшого приведення законодавства у відповідність до норм Конвенції залишається актуальним. Разом з тим, актуальним є практична сторона впровадження змін. Адже успішна реалізація запроваджених норм залежить, в тому числі, від спільного розуміння усіма дотичними суб'єктами змісту та призначення норм законодавства.

Щоб з'ясувати потреби серед прокурорів, суддів, поліцейських, юристів та інших дотичних фахівців в отриманні знань та професійному навчанні, набутті навичок, у впровадженні кращих практик, ГО «Ла Страда-Україна» проведено відповідне дослідження, яке відбулося в межах проєкту Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні – Фаза II».

Метою дослідження було виявлення актуальних потреб серед прокурорів, суддів, поліцейських, юристів та інших дотичних фахівців для посилення їх реагування на проблему насильства щодо дітей, зокрема сексуального насильства, експлуатації, у тому числі в мережі Інтернет, а також для посилення реагування та забезпечення захисту прав дітей.

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИТУАЦІЇ ЩОДО НАСИЛЬСТВА СТОСОВНО ДІТЕЙ, ЗОКРЕМА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ЕКСПЛУАТАЦІЇ, У ТОМУ ЧИСЛІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

За даними Національної поліції України, протягом 2020 р. – I кварталу 2021 р. 698 дітей визнано потерпілими від кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (500 дітей у 2020 р., 198 – у 2021 р.); 456 дітей потерпіли від тяжких та особливо тяжких злочинів, з яких 56 – від розбещення, 61 – від зґвалтування.

Щотижня правоохоронцями фіксується до 5000 пристроїв, які завантажують та розповсюджують дитячу порнографію в Україні. Протягом 2020–2021 рр. викрито 300 фактів розповсюдження дитячої порнографії.

Аналіз звернень на Національну гарячу лінію для дітей та молоді також підтверджує, що питання насильства та жорстокого поводження з дітьми є для України актуальним. Так, за I півріччя 2021 року на Національну гарячу лінію для дітей та молоді надійшло понад 77 тис. дзвінків, з яких майже 16 тис. стосувалися насильства та жорстокого поводження з дітьми, в тому числі сексуального насильства, зокрема в мережі Інтернет.

Безпосередньо 1436 консультацій стосувалися сексуального насильства над дітьми, включаючи мережу Інтернет та випадки сексуального булінгу.

МЕТА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Це дослідження мало на меті з'ясувати актуальні потреби серед прокурорів, суддів, поліцейських, юристів та інших дотичних фахівців для посилення їх реагування на проблему насильства щодо дітей, зокрема сексуального насильства, експлуатації, у тому числі в мережі Інтернеті, а також для посилення реагування та забезпечення захисту прав дітей.

Інструменти дослідження:

- анкета-опитувальник з використанням відкритих та закритих запитань;
- запитання для інтерв'ю з фахівцями;

Анкета-опитувальник складалася з 5 блоків та містила запитань щодо:

- індивідуальних даних (стать, вік, стаж роботи, спеціалізація респондента/ки);
- вивчення потреб в отриманні знань та професійному навчанні. Цей блок містив запитання на прикладі ситуацій, які можуть бути ідентифіковані як сексуальне насильство або експлуатація, у тому числі в мережі Інтернет та мав на меті з'ясувати спроможність респондентів/ток ідентифікувати та кваліфікувати випадок сексуального насильства щодо дитини;
- вивчення потреб в отриманні навичок, зокрема стосовно ознаки, що можуть свідчити про вчинення сексуального насильства/експлуатації щодо дитини, проведення бесіди (допиту) дитини;
- вивчення потреб у впровадженні кращих практик: обізнаності з моделлю «Барнахаус», методикою «Зелена кімната»;
- вивчення потреб у змінах до законодавства.

Питання для інтерв'ю стосувалися більш детального з'ясування проблем та/або перешкод, з якими стикаються фахівці під час:

- ідентифікації дитини, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації;
- організації допиту дитини («зелені» кімнати, відеофіксація, кількість допитів дитини, залучення до допиту дитини психолога, робота мультидисциплінарних команд (модель «Barnahus») тощо);
- забезпеченні захисту дитини та врахування її найкращих інтересів під час досудового розслідування (забезпечення фізичної безпеки дитини, заміна законних представників, якщо їх присутність під час слідчих дій суперечить інтересам дитини, тощо);
- оцінці належності доказів у справах про сексуальне насильство щодо дітей (з якого віку показання дитини можуть сприйматися як належний доказ, чи може та за яких умов запис допиту дитини сприйматися як належний доказ);

Методи дослідження:

1. Анонімне онлайн-опитування.
2. Аналіз заповнених анкет-опитувальників.

Посилення реагування та забезпечення захисту прав дітей на захист від насильства...

3. Інтерв'ю фахівців.
4. Аналіз проведених інтерв'ю.
5. Аналіз національного законодавства щодо насильства щодо дітей, зокрема сексуального насильства, експлуатації, у тому числі в мережі Інтернеті.

На підставі проведеного дослідження підготовлений цей аналітичний звіт для спеціалістів цільових груп (прокурори, поліція, судді, адвокати, юристи центрів безоплатної правової допомоги, юристи тощо) та сформувані рекомендації, як з вдосконалення законодавства, так і щодо покращення роботи представників цільової групи.

АНАЛІЗ ОНЛАЙН-ОПИТУВАННЯ ПРОКУРОРІВ, ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, СУДДІВ, АДВОКАТІВ, ЮРИСТІВ ТА ІНТЕРВ'Ю З НИМИ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА НАСИЛЬСТВО СТОСОВНО ДІТЕЙ, ЗОКРЕМА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ЕКСПЛУАТАЦІЮ, У ТОМУ ЧИСЛІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

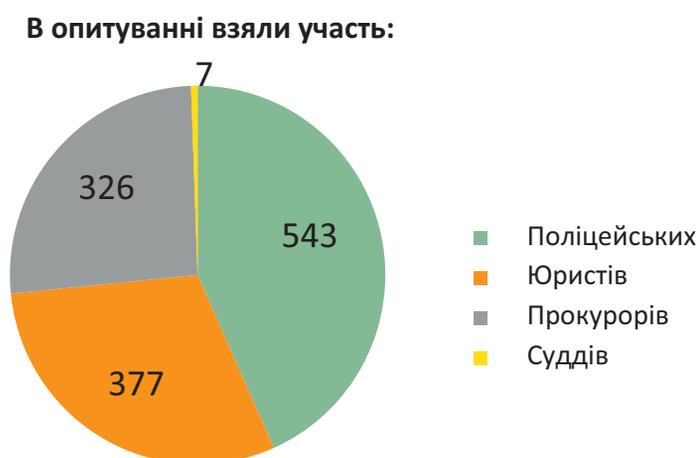
Опитування тривало протягом липня–серпня 2021 р. та проводилось шляхом самостійного заповнення фахівцями анкети-опитувальника в онлайн режимі, доступ до яких ними було отримано за посиланням, яке було направлено у листі до відповідних органів державної влади.

Паралельно з онлайн-опитуванням в онлайн-режимі проводились інтерв'ю з фахівцями. Всього було проведено 10 інтерв'ю з експертами.

Блок щодо індивідуальних даних респондентів

Всього в онлайн-опитуванні взяли участь **1253** фахівці:

- 543 поліцейських (43,3%), з яких 99% — це представники ювенальної превенції;
- 377 юристів, адвокатів системи безоплатної правової допомоги (30%);
- 326 прокурорів (26%);
- 7 суддів (0,7%).

Аналізуючи кількісний склад опитаних, ми бачимо, що переважна їх більшість – це поліцейські. Майже однакова кількість серед опитаних – це прокурори та юристи і адвокати. Це можна пояснити тим, що саме поліцейські в більшості є першими, хто залучається до ідентифікації та розслідування випадків насильства стосовно дітей, зокрема сексуаль-

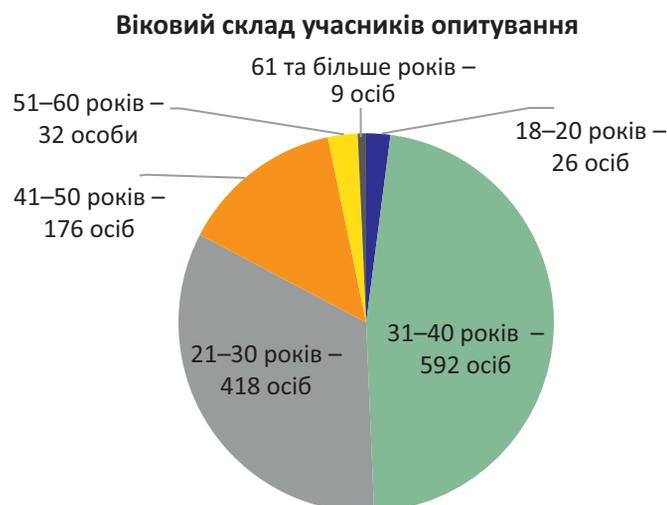
ного насильства, експлуатації. Наступний етап після ідентифікації – звернення до прокуратури та працівників системи безоплатної правової допомоги та адвокатів задля представлення інтересів дитини у суді. Незначна кількість суддів, які пройшли опитування, може бути пов'язана із «латентністю» злочинів, пов'язаних із насильством щодо дітей, зокрема сексуальним насильством, експлуатацією, та тим, що не кожна така справа доходять до судового розгляду.

Серед опитаних було 780 жінок (62,25%) та 473 чоловіка (37,75%).

Незважаючи на те, що кількісний склад чоловіків, представлених у досліджуваних професіях, переважає, в опитуванні участь взяла більша кількість жінок. Це може говорити про те, що саме жінки в більшій мірі залучені до роботи з дітьми, які є постраждалими від насильства, сексуального насильства та експлуатації.

Віковий склад учасників опитування: 31–40 років (592 особи, або 47,25%), 21–30 років (418 осіб, або 33,36%), 41–50 років (176 осіб, або 14,05%), 51–60 років (32 особи, або 2,55%), 18–20 років (26 осіб, або 2,08%), 61 і більше років (9 осіб, або 0,72%).

Переважає більшість опитаних мають стаж роботи до 10 років, з них: до 1-го року – 62 особи (4,95%), до 5 років – 354 особи (28,25%) до 10 років – 335 осіб (26,74%).

20,43 % опитаних мають стаж роботи 11–15 років (256 осіб), 19,47% – понад 16 років (244 особи), 0,16% опитаних (2 особи) не вказали свій стаж роботи.

АНАЛІЗ ОТРИМАНИХ ВІДПОВІДЕЙ

Блок запитань щодо вивчення потреб в отриманні знань та професійному навчанні

■ Чи є сексуальним насильством/сексуальною експлуатацією стосовно дитини її фотографування чи знімання оголеною на відео?

91,9% (1152 особи) опитаних вказали, що так.

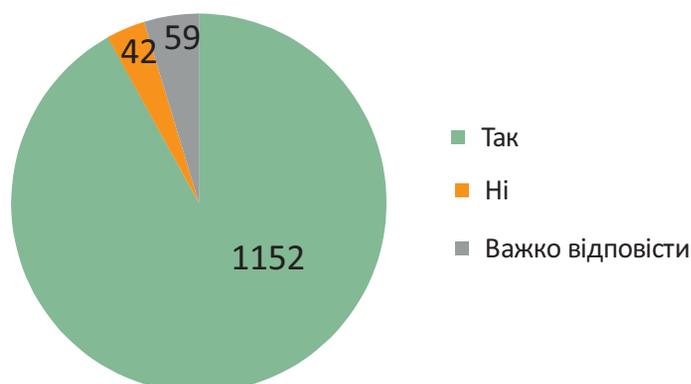
Водночас, 3,3% опитаних (42 особи) вважають, що такі дії не є проявами насильства/сексуальної експлуатації по відношенню до дитини. З них:

- 59,5% – поліцейські;
- 21,4% – юристи та адвокати;
- 16,6% – прокурори.

На жаль, через неволодіння знаннями про види та прояви насильства щодо дітей, зокрема сексуального насильства та експлуатації деякими з фахівців, є ризик, що постраждала дитина не отримає належну допомогу, а кривдник не буде покараний.

4,7% опитаних (59 осіб) зазначили, що їм важко відповісти на це запитання, а описані дії можуть відноситися до насильства/сексуальної експлуатації по відношенню до дитини, враховуючи супутні обставини.

Чи є сексуальним насильством/сексуальною експлуатацією стосовно дитини її фотографування чи знімання оголеною на відео?

Серед обставин, які мають враховуватися під час ідентифікації випадку сексуального насильства щодо дитини, опитувані зазначили:

- суб'єкт, хто вчиняє такі дії (батьки, особи, які їх замінюють) та мотив таких осіб (отримання задоволення, прибутку, тощо);
- зміст фото;
- подальше використання таких фото (наприклад, для сімейного фотоальбому).

Приклади відповідей з анкет:

Анкета № 361

Залежновід того, як саме виражене фотографування в оголеному вигляді, якщо це примусово проти бажання дитини і з метою отримання задоволення/прибутку/продажу знімків або розповсюдження/та інше, то так, це є сексуальним насильством. Якщо це фото для домашнього архіву, котре не містить порнографічного характеру, а дитина наприклад знаходиться у ванній та грається мильними бульбашками з іграшками, а мама зробила дитині чудернацьку зачіску з мильної піни, то це звичайний дитячий знімок (хоч там і є оголена дитина), і він не має на меті публікуватися, розповсюджуватися і т. д., то це не є сексуальним насильством.

*Працівниця системи безоплатної правової допомоги,
стаж роботи до 5 років*

Учасниця опитування, як вбачається з її відповіді, вказує на наявність або ж відсутність згоди дитини на фотографування її оголеною. Водночас, відповідно до частини 4 ст. 153 Кримінального кодексу України будь-які насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди, є злочином та караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Анкета 1669

Дивлячись з якою метою і знімання яких поз, жестів, рухів і т. д. Сам факт знімання і знаходження в телефоні батьків, бабусі, дідуся фото оголеної дитини, яка бавиться на пляжі, не є насильством, а якщо ті ж саме фото будуть викладені в інтернет-мережі, то так, такі діяння можуть трактуватися як сексуальне насильство щодо дитини.

Поліцейський, стаж роботи до 10 років

Анкета № 2005

Залежить від того, чи розуміє дитина, що відбувається та чи завдають дані дії їй дискомфорту, принижують її честь.

Прокурор, стаж роботи до 5 років

Можна зробити висновок, що у більшості фахівці з числа прокурорів, поліцейських, юристів чітко розуміють, що залежно від мети фотографування дитини оголеною та подальших дій з фото, такі дії можуть бути кваліфіковані як сексуальне насильство або ж сексуальна експлуатація.

Однак, навіть незначна кількість осіб з числа фахівців, які не володіють знаннями з ідентифікації випадку сексуального насильства або експлуатації дитини, несуть ризик, що постраждала дитина не отримує належну допомогу, а кривдник не буде покараний.

■ **Чи є сексуальним насильством/сексуальною експлуатацією по відношенню до дитини пропозиції або натяки сексуального характеру в Інтернеті (форуми, чати, соціальні мережі тощо), по телефону або у листах?**

90,2% опитаних (1130 осіб) відповіли, що так.

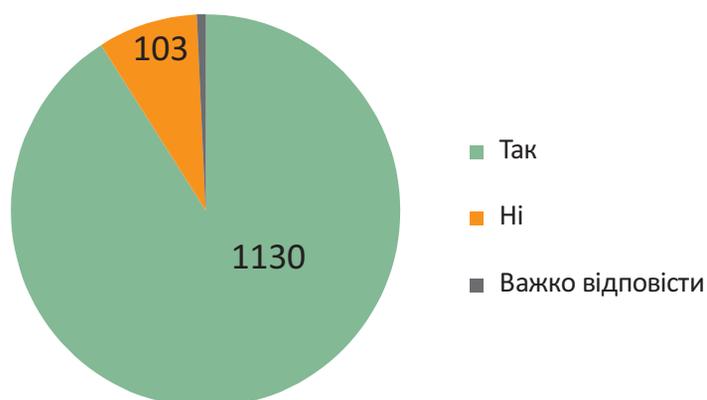
8,2% опитаних (103 особи) зазначили, що такі дії не є сексуальним насильством/сексуальною експлуатацією по відношенню до дитини. Це:

- 57,3% (59 осіб) – поліцейські;
- 24,3% (25) – прокурори;
- 18,4% (19) – юристи та адвокати.

Незначна кількість респондентів, а саме: 20 осіб (1,6%) опитаних зазначили, що їм важко відповісти на це запитання, а описані дії можуть відноситися до насильства/сексуальної експлуатації по відношенню до дитини, враховуючи супутні обставини. Водночас, деякі з відповідей можуть свідчити про необізнаність щодо визначень «сексуальне насильство», «домагання дитини для сексуальних цілей», «розбещення неповнолітніх». Це:

- 65% (13 осіб) – поліцейські;
- 20% (4) – прокурори;
- 15% (3) – юристи та адвокати.

Чи є сексуальним насильством/сексуальною експлуатацією стосовно дитини пропозиції або натяки сексуального характеру в Інтернеті (форуми, чати, соціальні мережі, тощо), по телефону або у листах?

Приклади відповідей з анкет:

Анкета 876

Чи буде це сексуальним насильством по відношенню до дитини, залежить від віку дитини. Діти старшого віку повинні бути сексуально виховані.

Поліцейський, ювенальна превенція, стаж роботи до 5 років

Анкета 1529

Часто діти самостійно за власною ініціативою стають учасниками такого спілкування, що в тому числі є етапом дорослішання та пізнання світу. Не завжди інша особа знає про те, що спілкується саме з дитиною.

Поліцейський, ювенальна превенція, стаж роботи до 5 років

З відповідей вбачається, що респонденти пов'язують подібні дії по відношенню до дитини із сексуальним вихованням дитини, але не беруть до уваги, що дитина, яка не досягла 14 років не розуміє усіх можливих наслідків власних дій, та відповідно до частини 4 ст. 153 Кримінального кодексу України не може надавати добровільну згоду на будь-які сексуальні дії.

Сексуальне виховання – це виховання адекватного ставлення до свого тіла, сексуальності та сексуальних стосунків, формування безпечної та відповідальної поведінки. Небезпечність пропозицій або натяків сексуального характеру в Інтернеті має бути частиною сексуального виховання.

Анкета 888

Не завжди це буде сексуальним насильством щодо дитини. Тому що ініціатором може бути і сама дитина також (наприклад, з метою заробітку грошей).

Поліцейська, стаж роботи до 15 років

Як вбачається з відповіді респондентки, провина за потрапляння в ситуацію сексуального насильства, експлуатації перекладається на дитину. Це є неприпустимим, адже дитина в подібних ситуаціях незалежно від власних намірів та надання згоди завжди є постраждалою.

Анкета 1013

Не завжди, важливо знати чи є такі пропозиції активною дією.

Дільничний офіцер поліції, стаж роботи менше 1 року

Анкета 1274

Ні. Це ж тільки натяки, а не дії.

Юристка, система безоплатної правової допомоги, стаж роботи понад 16 років

Відповіді з анкет № 1013 та № 1274 вказують на відсутність у фахівців навичок з ідентифікації злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством.

Можна зробити висновок, що серед фахівців наявна проблема в ідентифікації злочину, пов'язаного із сексуальним насильством з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій. Водночас, зараз більшість злочинів на сексуальному підґрунті відбувається саме через мережу Інтернет, а діти є найменш захищеними в цьому аспекті.

■ **Дії сексуального характеру дорослим щодо малолітньої дитини в будь-якому випадку є сексуальним насильством стосовно дитини**

96,9% (1215 осіб) опитаних відповіли, що так. Це:

- 40,6% (493 особи) – поліцейські;
- 26,3 % (320) – прокурори;
- 32,6 % (396) – юристи та адвокати;
- 0,5 % (6) – судді.

Водночас 2,1% (26 осіб) опитаних зазначили, що вказані дії не є сексуальним насильством щодо дитини. Це:

- 42,3% (11 осіб) – поліцейські;
- 23,1% (6) – прокурори;
- 34,6% (9) – юристи та адвокати.

12 опитаних (1%) вказали, що їм важко відповісти на це запитання, але, аналізуючи їх пояснення, їх відповіді можна віднести до відповіді «так».

Здійснення дій сексуального характеру дорослим щодо малолітньої дитини в будь-якому випадку є сексуальним насильством стосовно дитини?

Деякі приклади відповідей з анкет:

Анкета 71

Залежно від наявності насильницьких дій це може бути зґвалтування або вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку.

Юристка, стаж роботи до 5 років

Анкета 645

І не тільки як сексуальне насильство. Це може бути зґвалтування.

Адвокат, стаж роботи до 15 років

Анкети 737, 1407, 1555

Не тільки як сексуальне насильство. Ще може бути розбещенням неповнолітніх.

Поліцейські, стаж роботи від 5 до 15 років

— Пропонування дорослою особою (окрім батьків, осіб, які їх замінюють, лікарів з метою надання медичної допомоги та в найкращих інтересах дитини) дитині показати її/його статеві органи є сексуальним насильством по відношенню до дитини

91,1% опитаних (1142 особи) відповіли, що так, ці дії можна кваліфікувати як насильство щодо дитини. Це:

- 39,7 % (453 особи) – поліцейські;
- 26,2 % (299) – прокурори;
- 33,7 % (385) – юристи та адвокати;
- 0,4 % (5) – судді.

Зокрема, опитувані зазначили, що такі діяння можна кваліфікувати за ст. 156 Кримінального Кодексу України «Розбещення неповнолітніх».

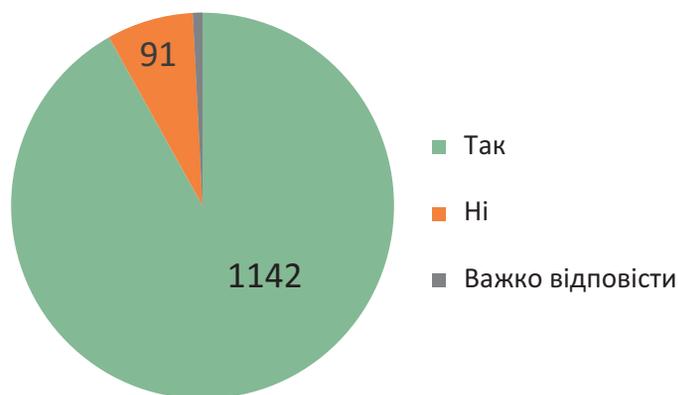
Водночас, 91 особа (7,3%) вважає, що пропонування дорослою особою дитині показати її/його статеві органи не є сексуальним насильством по відношенню до дитини. Це:

- 58,2% (53 особи) – поліцейські;
- 24,2% (22 особи) – прокурори;
- 17,6% (16 осіб) – юристи та адвокати.

20 опитаних (1,6%) вказали, що їм важко відповісти на це запитання. Це:

- 70 % (14 осіб) – поліцейські;
- 25 % (5) – прокурори;
- 5% (1) – юрист або адвокат.

Пропонування дорослою особою (окрім батьків, осіб, які їх замінюють, лікарів з метою надання медичної допомоги та в найкращих інтересах дитини) дитині показати її/його статеві органи є сексуальним насильством по відношенню до дитини

Приклади відповідей з анкет тих респондентів, хто відповіли «ні» на поставлене запитання:

Анкета 2005

Залежить від того чи розуміє дитина, що відбувається, та її відношення до самої події.

Прокурор, стаж роботи до 5 років

Анкета 1269

Психіка дитини може бути сформована по різному і спосіб та обставини пропонування слід враховувати.

Прокурор, стаж роботи до 15 років

Анкета 1509

Залежить від багатьох обставин та мотивів.

Прокурор, стаж роботи понад 16 років

■ **Надсилання дитині фотокарток або відео у месенджерах, соціальних мережах тощо, які містять зображення оголених статевих органів, є сексуальним насильством по відношенню до дитини**

90,9% опитаних (1139 осіб) відповіли, що так. Такі дії можна кваліфікувати за ст. 156 Кримінального Кодексу України «Розбещення неповнолітніх». Це:

- 39,2% (447 осіб) – поліцейські;
- 33,5 % (381) – юристи та адвокати;
- 26,8 % (305) – прокурори;
- 0,5 % (6) – судді.

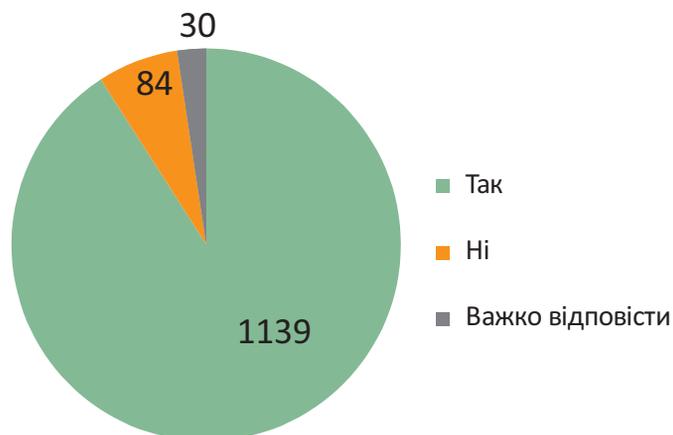
Але 6,7% опитаних (84 особи) зазначили, що не вважають такі дії сексуальним насильством по відношенню до дитини. Це:

- 59,5% (50 осіб) – поліцейські;
- 17,9% (15) – юристи та адвокати;
- 22,6% (19) – прокурори.

30 опитаних (2,4%) вказали, що їм важко відповісти на це запитання. Це:

- 70% (21 осіб) – поліцейські;
- 23,3% (7) – юристи та адвокати;
- 6,7% (2 особи) – прокурори;

Надсилання дитині фотокарток або відео у месенджерах, соціальних мережах, тощо, які містять зображення оголених статевих органів, є сексуальним насильством по відношенню до дитини

Приклади відповідей тих опитаних, які вказали, що їм важко відповісти на поставлене запитання:

Анкета 645

Потрібно розуміти вік дитини. Якщо це 9–11 клас, коли діти уже вивчають біологію та будову тіла людини, то я вважаю, що ні.

Адвокат, стаж роботи до 15 років

Анкета 876

Діти старшого віку повинні знати як виглядають статеві органи протилежної статі, але дітям до 16 років такі знімки чи відео не потрібно бачити.

Поліцейський, стаж роботи до 5 років

Анкета 958

Дитина може сама «заспамити» такі повідомлення.

*Поліцейська, ювенальна превенція,
стаж роботи до 5 років*

Анкета 180

Потрібно розуміти чи це відео свідомо надсилалось саме дитині.

Адвокат, стаж роботи до 15 років

Аналізуючи відповіді респондентів, можна зробити висновок про:

- неналежну обізнаність щодо визначень «сексуальне насильство», «домагання дитини для сексуальних цілей», «розбещення неповнолітніх»;
- перекладання відповідальності за насильницькі дії стосовно дитини на саму дитину;
- наявність певних проблем з ідентифікацією дітей, які постраждали від сексуального насильства або експлуатації.

У першу чергу, ці проблеми стосуються поліцейських, прокурорів та адвокатів/юристів. Але в більшій мірі проблема є актуальною для поліцейських. Враховуючи те, що поліцейські є первинною ланкою у колі суб'єктів, до кого звертаються у випадку якщо дитина постраждала або ймовірно постраждала від сексуального насильства або експлуатації. А навички з ідентифікації дитини, яка постраждала від сексуального насильства, для прокурорів та адвокатів є важливими в контексті належного реагування на випадок та надання дитині необхідної допомоги.

Рекомендації щодо посилення знань та професійного навчання:

1. Постійно підвищувати спроможності з ідентифікації дітей, постраждалих від сексуального насильства або експлуатації.
2. Запровадити на постійній основі навчання відповідних суб'єктів, особливо в контексті злочинів, які вчиняються у кіберпросторі (кібербулінг).
3. Проводити інформаційно-роз'яснювальні заходи, спрямовані на зміну ставлення до постраждалої дитини та розуміння наслідків заподіяної шкоди для дитини..
4. Розробити методичні рекомендації з ідентифікації дітей, постраждалих від сексуального насильства або експлуатації.

Блок запитань щодо вивчення потреб в отриманні навичок

Цей блок запитань мав на меті з'ясувати наявність у спеціалістів, які працюють з дітьми, знань та вмінь застосовувати інформацію про наслідки жорстокого поводження з дітьми та ознаки (індикатори) його вчинення для вчасного виявлення проблеми, попередження, надання дитині допомоги з метою її реабілітації, а також для вжиття заходів з притягнення кривдників до відповідальності.

■ Я маю компетенції для ідентифікації дитини, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації

443 опитаних (35,4%) надали позитивну відповідь. Це:

- 65,5 % (290 особи) – поліцейські;
- 12,6 % (56) – юристи та адвокати;
- 21,4 % (95) – прокурори;
- 0,5% (2) – судді.

Переважна більшість опитаних до індикаторів, за яким можна виявити дитину, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації віднесли, зокрема:

- поведінкові прояви;
- нерозбірлива та/або сексуалізована поведінка;
- ігри сексуального характеру, що не відповідають віку дитини;
- уникнення контактів з ровесниками, відсутність догляду за собою;
- синдром «брудного тіла»;
- відмова від спілкування, замкненість, нервозність;
- манера спілкування, жести, міміка, певні малюнки;

Водночас, 13% від загальної кількості тих, хто зазначив, що володіє компетенціями з ідентифікації постраждалої дитини, при поясненні думки щодо наявності таких компетенцій, надали нечітку відповідь, наприклад, вказали свою спеціальність (поліцейський/ка, юрист/ка, адвокат/ка тощо), або ж просто відповіли, що вважають, що мають такі компетенції, що вказує на суб'єктивність оцінки наявності компетенцій.

І тільки 3% опитаних (усі поліцейські) вказали, що проходили тренінги або інші форми навчання з ідентифікації дитини, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації.

534 опитаних (42,6%) відповіли, що не мають компетенцій для ідентифікації дитини, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації. Це:

- 28,8 % (154 особи) – поліцейські;
- 27,9 % (149) – прокурори;
- 42,7 % (228) – юристи та адвокати;
- 0,6 % (3) – судді.

Серед найпоширеніших відповідей, зокрема, є:

- не стикався/лася у практиці з випадками сексуального насильства щодо дітей;
- брак знань, досвіду, практичних навичок;
- не проводиться відповідне навчання.

Серед тих, хто відповів, що не володіє компетенціями для ідентифікації постраждалої дитини, тільки 10 осіб зазначили, що для формування таких компетенцій необхідно пройти додаткове навчання (5 поліцейських та 5 адвокатів).

Про те, що на це питання важко відповісти, зазначили 276 опитаних (22%). Це:

- 35,5 % (98 особи) – поліцейські;
- 29,7 % (82 особи) – прокурори;
- 34,1 % (94) – юристи та адвокати;
- 0,7 % (2 особи) – судді.

В більшості такі опитані зазначали, що:

Анкета 872

Ніколи не працювала з дітьми, постраждалими від сексуального насильства, тому не впевнена, що наявних компетенцій буде достатньо.

Юристка, стаж роботи до 5 років

Анкета 903

Деякі навички є, але їх може бути не достатньо.

Поліцейський, стаж роботи до 10 років

Анкета 909

Відповідних навчань не проходили, оцінюємо ситуацію відповідно до власних переконань і висновків психолога.

Поліцейська, стаж роботи понад 16 років

Анкета 1074

Юрист під час спілкування з дитиною не завжди може ідентифікувати дитину, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації, оскільки по зовнішньому вигляду та по розмові важко пояснити поведінку дитини.

Юристка, стаж роботи до 5 років

Анкета 1108

Потрібно пройти додаткові курси або тренінг на таку тематику.

Поліцейський, стаж роботи до 5 років

Анкета

Якщо це незнайома дитина, то ідентифікувати дуже складно.

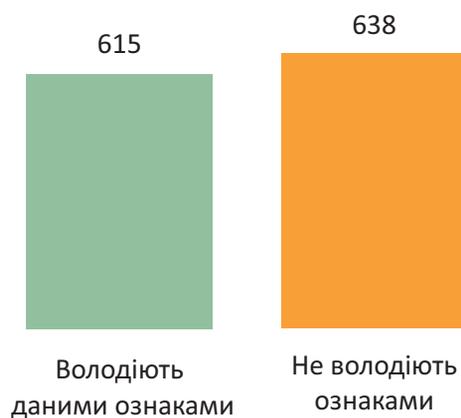
Юристка, стаж роботи понад 16 років

— **Я знаю як мінімум 3 прямі або 3 непрямі ознаки, що можуть свідчити про вчинення сексуально насильства/експлуатації щодо дитини¹**

Щодо володіння знаннями про прямі ознаки, які можуть свідчити, що дитина постраждала від сексуального насильства/експлуатації, 638 опитаних (51%) відповіли, що володіють такими знаннями, а 615 (49%) – що не володіють.

Відповіді розподілилися наступним чином:

Володіння знаннями про прямі ознаки, які можуть свідчити, що дитина постраждала від сексуального насильства/експлуатації

Серед опитаних, які володіють знаннями про прямі ознаки, які можуть свідчити, що дитина постраждала від сексуального насильства/експлуатації:

- 54,7 % (349 особа) – поліцейські;
- 21,9 % (140) – прокурори;
- 22,9 % (146) – юристи та адвокати;
- 0,5 % (3) – судді.

Серед опитаних, хто не володіє знаннями про прямі ознаки, які можуть свідчити, що дитина постраждала від сексуального насильства/експлуатації, це:

- 30,3% (187 особа) – поліцейські;
- 30,3 % (186 осіб) – прокурори;
- 38,8 % (238) – юристи та адвокати;
- 0,7% (4 особи) – судді.

Важливість володіння навичками ідентифікації дитини, яка постраждала від сексуального насильства або експлуатації є важливою як під час досудового розслідування так і під час розгляду справи у суді.

Із проведених інтерв'ю з експертами.

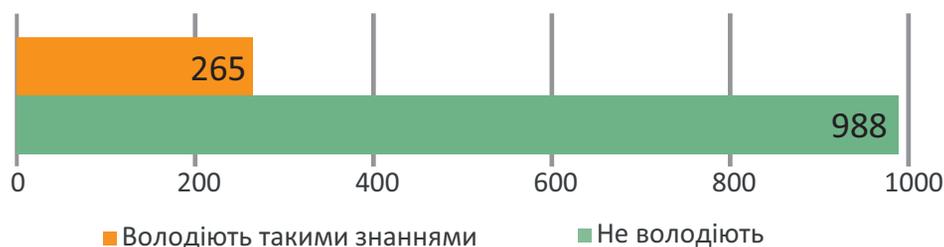
¹ Опитувані могли обирати декілька відповідей, а, отже, загальна сума відповідей не буде дорівнювати кількості опитуваних.

Однією зі значних перешкод в ідентифікації постраждалої дитини є низька компетентність слідчих, які через неволодіння в тому числі і навичками ідентифікації дитини, а от же і злочину, неналежним чином проводять досудове розслідування, невірно проводять першочергові слідчі дії, через що в подальшому виникають проблеми в суді, які полягають в неможливості доведеності вини обвинуваченого, саме через процесуальні порушення норм Кримінального процесуального кодексу України.

Із інтерв'ю з адвокатом

Щодо володіння знаннями про непрямі ознаки, які можуть свідчити, що дитина постраждала від сексуального насильства/експлуатації, 265 опитаних (21,1%) відповіли, що володіють такими знаннями, а 988 (78,9%) – що не володіють.

Володіння знаннями про непрямі ознаки, які можуть свідчити, що дитина постраждала від сексуального насильства/експлуатації

Із опитаних, хто відповів, що володіють знаннями про непрямі ознаки, за якими можна ідентифікувати дитину, постраждалу від сексуального насильства або експлуатації, це:

- 43,8% (116 осіб) – поліцейські;
- 26,4% (70) – прокурори;
- 29,4% (78) – юристи та адвокати;
- 0,4% (1) – суддя.

Із опитаних, хто відповів, що не володіють знаннями про непрямі ознаки, за якими можна ідентифікувати дитину, постраждалу від сексуального насильства або експлуатації, це:

- 43% (425 особа) – поліцейські;
- 25,9% (256) – прокурори;
- 30,5% (301) – юристи та адвокати;
- 0,6% (6) – судді.

Отже, респонденти в більшій мірі готові ідентифікувати дитину, постраждалу від сексуального насильства або експлуатації за прямими ознаками, тобто за тими, які можна побачити візуально під час взаємодії з дитиною. Коли ж мова йде про необхідність ідентифікувати дитину за непрямими ознаками, так би мовити прихованими або які вже стали наслідками насильницьких дій, відсоток спроможних ідентифікувати таку дитину значно зменшується.

Серед тих, хто зазначив, що обізнані про прямі та непрямі ознаки, за якими можна ідентифікувати дитину, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації, опитані виокремили такі ознаки:

серед прямих ознак:

- захворювання, що передаються статевим шляхом;
- непристаманна віку дитини сексуальна поведінка;
- створення дитиною сексуальних сценаріїв в іграх за допомогою іграшок та ляльок;
- відмова від гігієнічного догляду за собою;
- нашарування великої кількості одягу на тілі або використання одягу, який максимально приховує тіло;
- страх або агресія щодо конкретних людей або людей певної статі, віку;
- синці на внутрішній стороні стегон, на грудях і сідницях, сліди від укусів.

серед непрямих ознак:

- рання вагітність;
- уникнення контактів із ровесниками чи дорослими;
- дитяча або підліткова проституція;
- синдром «брудного тіла»;
- знання термінології та жаргону, не властивих дітям відповідного віку;
- нічні кошмари;
- небажанням згадувати і розповідати іншим про випадок сексуального насильства;
- депресія;
- страх;
- шкідливі звички.

Аналіз відповідей також показав, що частина опитаних (183 особи) плутається в поняттях «ознаки за якими можна ідентифікувати дитину, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації» та «форми і види сексуального насильства/експлуатації дітей». Так, серед відповідей про прямі/непрямі ознаки наявні:

- розповсюдження фото оголеної дитини, примушування до статевого акту;
- сексуальний акт з дитиною;
- пропозиція чи здійснення сексуального насильства;
- виготовлення дитячої порнографії;
- зґвалтування.

■ **Я обізнаний/на з основними правилами побудови бесіди (опитування, допиту) з дитиною, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації**

642 опитаних (51,2%) відповіли, що володіють навичками проведення бесіди (допиту) з дитиною, 434 (34,6%) відповіли, що вони не обізнані з методиками проведення бесіди (допиту), а 177 (14,1%) вказали, що їм важко відповісти на це запитання.

З тих опитаних, хто сказав, що володіють основними правилами побудови бесіди (опитування, допиту) з дитиною, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації:

- 57,5% (369 особа) – поліцейські;
- 28,7% (184) – прокурори;
- 12,6% (81) – юристи та адвокати;
- 0,8% (5) – судді.

З тих, хто сказав, що не володіють такими навичками:

- 23,3 % (101 особа) – поліцейські;
- 20,3% (88) – прокурори;
- 56 % (243) – юристи та адвокати;
- 0,2% (1) – суддя.

Серед тих, хто сказав, що їм важко відповісти на це запитання:

- 40,7 % (72 особа) – поліцейські;
- 30,5% (54 осіб) – прокурори;
- 28,8% (51) – юристи та адвокати.

Серед пояснень на підтвердження своєї обізнаності опитані, зокрема, вказали на необхідність:

- створити довірливу обстановку, не виявляти бурних реакцій на почуте, не висловлювати свої почуття перед дитиною;
- звертатися до дитини на її ім'я;
- створити безпечну атмосферу, виражаючи своє добре ставлення до дитини;
- говорити повільно, чітко, спокійним голосом, використовувати просту, зрозумілу для дитини мову;
- пояснити дитині, що немає нічого страшного в тому, що вона не знає відповіді на те чи інше питання, вона не має відчувати за це провини;
- сказати, що дитина може перепитати, якщо вона не зрозуміла запитання, або попросити пояснити, що мав на увазі фахівець;
- пояснити дитині, що фахівець може повторювати запитання для того, щоб краще зрозуміти її думку (а не через те, що їй не довіряють);
- більше слухати дитину, не закінчувати за неї речення, не давати за неї відповіді за неї, проявляти емпатію;
- дозволити дитині описувати те, що сталося, її власною мовою, адже дитина може не вміти висловлюватися по-іншому.

Близько 10% з тих, хто вважає себе обізнаними з правилами опитування (допиту) дитини зазначили, що проходили відповідне навчання, але отримані знання потребують оновлення.

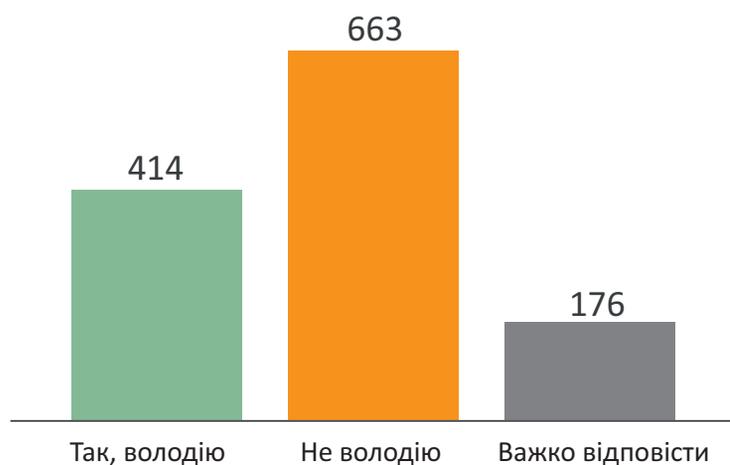
Серед основних пояснень щодо не володіння правилами проведення бесіди (допиту) дитини опитані зазначили про:

- відсутність досвіду;
- відсутність знань;
- непроходження спеціального навчання.

— ***Я володію навичками та застосовую на практиці методику проведення допиту (опитування) дитини, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації***

«Так» відповіли 414 опитаних (33,1%), що такими навичками не володіють, зазначили 663 опитаних (52,9%), 176 (14%) вказали, що їм важко відповісти на це запитання.

Володіння навичками та застосування на практиці
методики проведення допиту (опитування) дитини, яка постраждала
від сексуального насильства/експлуатації

Серед тих, хто відповіли, що володіють навичками допиту (опитування) дитини, майже 10% вказали, що такі навички отримали завдяки:

- самоосвіті;
- консультаціям з вузькопрофільними фахівцями;
- опрацюванню Методичних рекомендацій щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство;
- проходження навчання стосовно спілкування з дітьми в кримінальних провадженнях.

Опитані, які зазначили, що не володіють такими навичками або ж їм важко відповісти на це запитання, серед пояснень у більшості навели:

- не входить до посадових обов'язків;
- не було такої практики;

Лише 3% серед осіб, які вказали, що не володіють навичками допиту (опитування) дитини, зазначили, що вони не проходили спеціального навчання з цього питання, а, отже, і не мають відповідних навичок.

Заслуговує на увагу один з коментарів, серед тих, хто зазначив, що не володіє навичками допиту (опитування) дитини, який свідчить про те, що за останні роки в Україні ситуація з проведенням допиту (опитування) дитини з врахуванням її найкращих інтересів та врахуванням особливостей, зумовлених віком та особливостями розвитку дитини, значно покращилась.

Анкета № 41

Мала одну справу, де потерпілим був маленький хлопчик. Його опитували 1 раз з психологом. Це було дуже давно, років 15 тому. Я особисто тоді ні про які методики і не чула.

Адвокатка, стаж роботи понад 16 років

Важливість володіння навичками проведення опитування дитини підтвердили і проведені з експертами інтерв'ю.

Однією з найбільших перешкод у забезпеченні найкращих інтересів дитини, яка постраждала від сексуального насильства, в досудовому розслідуванні або в кримінальному провадженні, є постійна віктимізація дитини під час її допитів. Дитині задають однакові питання в кожній інстанції. Так не має бути. Дитина має бути опитана однією особою (слідчим) і ці свідчення мають використовуватися вже і іншими суб'єктами, якщо в цьому виникає потреба.

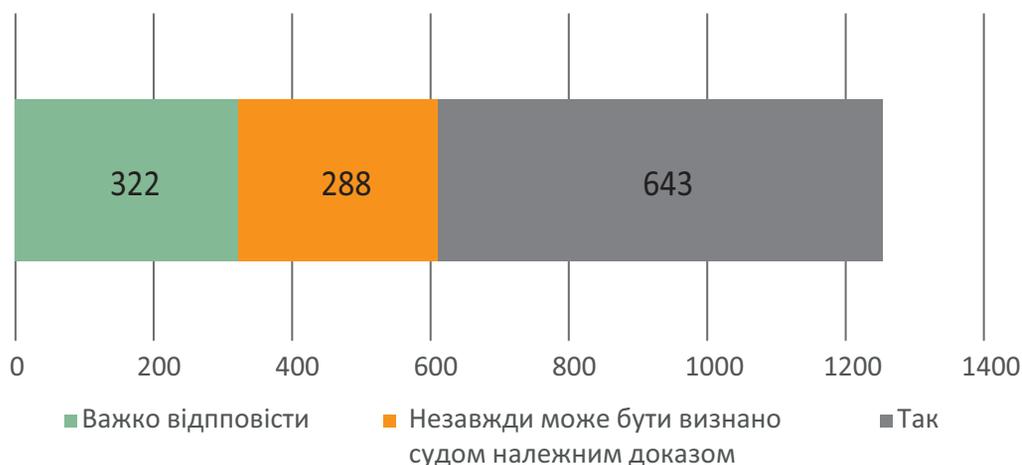
Із інтерв'ю з юристом

Проблемою на сьогодні є те, коли дитину через декілька років після випадку змушують ще раз згадувати та розказувати пережитий злочин. Наприклад, інколи через 1–2 роки після розгляду справи судом першої інстанції, коли дитина за допомогою психолога змогла подолати, хоча б частково, психологічну травму, яка була наслідком злочину, справа може розглядатися в апеляційному порядку. І дитину знов примушують згадувати травматичну подію та вимагають від неї ретельної розповіді.

Із інтерв'ю з юристом

- **Я вважаю, що допит дитини, яка постраждала від сексуального насильства/сексуальної експлуатації, може бути визнано судом належним доказом.**

Визнання допиту дитини належним доказом у кримінальному провадженні

Більшість опитаних (643 особи або 51,3%) відповіли, що так. Це:

- 54% (347 осіб) – поліцейські;
- 24,7% (159) – прокурори;
- 21% (135) – юристи та адвокати;
- 0,3 % (2) – судді.

Приклади відповідей:

Анкета № 45

Якщо дитину опитано у присутності дитячого психолога або в умовах «зеленої кімнати», такі показання мають бути визнані судом доказом.

Адвокатка, стаж роботи понад 16 років

Анкета № 48

Вважаю некоректною практику допиту в суді постраждалого/ї, особливо дитини.

Адвокатка, стаж роботи до 15 років

Анкета № 1205

Так, якщо допит дитини, яка постраждала від сексуального насильства/сексуальної експлуатації було проведено у порядку, визначеному законодавством, та за умови дотримання процедури його проведення.

Юристка, стаж роботи до 5 років

288 опитаних (23%) зазначили, що допит дитини, яка постраждала від сексуального насильства/сексуальної експлуатації, не завжди може бути визнано судом належним доказом. Це:

- 30,6% (88 осіб) – поліцейські;
- 34,7% (100) – прокурори;
- 34,4% (99) – юристи та адвокати;
- 0,3 % (1) – суддя.

Серед причин такої думки вказані:

Анкета № 169

Лише показання дитини, не дають можливості з'ясувати всі обставини справи та підтвердити вину правопорушника, оскільки суд має всебічно, повно і об'єктивно з'ясувати обставини кожної справи.

Адвокатка, стаж роботи до 5 років

Анкета № 175

Дитина може брехати, фантазувати.

Юрист, стаж роботи до 15 років

Анкета № 398

Допит – спеціальна процесуальна дія, яка проводиться в межах певного процесуального законодавства. Необхідно стандартизувати цю дію таким чином, щоб допит дитини здійснював спеціаліст, який має відповідну підготовку. Якщо допит дитини проводив спеціаліст, який такої підготовки не має, безумовно допустимим доказом процесуальний документ, складений за результатами допиту, не є.

Адвокатка, стаж роботи до 15 років

Анкета № 457

Дитина під час допиту може сказати неправду, оскільки хоче привернути увагу до себе.

Юрист, стаж роботи до 5 років

Анкета № 507

Під час допиту дитина може піддатись впливу особи, що допитує, або ж навпаки, ввести в оману. Вважаю, що тільки експертиза може бути доказом в суді.

Юристка, стаж роботи до 5 років

Анкета № 851

Під час допиту дитина може щось видумати або говорити, що скажуть її особи, які її допитують. В суді треба все перевіряти.

Поліцейська, стаж роботи менше 1-го року

322 опитаних (25,7%) вказали, що їм важко відповісти на це запитання. Це:

- 33,2% (107 осіб) – поліцейські;
- 20,8 % (67) – прокурори;
- 45% (145) – юристи та адвокати;
- 0,9% (3) – судді.

Приклади відповідей з анкет:

Анкета № 3

Можуть бути різні чинники, які змусили дитину дати такі чи інші покази.

Юристка, стаж роботи понад 16 років

Анкета № 285

Дитина через свій вік не може пояснити достеменно, хто та яким чином здійснював щодо неї будь-які дії сексуального характеру.

Юристка, стаж роботи понад 5 років

Анкета № 936

Не завжди допит є правильним і об'єктивним.

Адвокатка, стаж роботи понад 16 років

Проведені інтерв'ю з експертами також розкривають наявну проблематику щодо проведення допиту дитини та визнання його судом належним доказом.

Якщо дитина дала свої покази на етапі досудового розслідування, то навіть законодавець зобов'язує суд викликати дитину і допитувати її ще раз. Це ще більше травмує дитину. На мою думку, законодавством має бути передбачено, що якщо дитина надала показання, і є висновок експерта та все відбувалось в належних умовах, цього має бути достатньо на судовому розгляді. Не має бути жодних викликів дитини до суду.

Я підтримую проводити закриті судові засідання справ, що стосуються дитини, або ж забезпечити участь дитини у судовому процесі через відеоконференцію. При такому підході дитина не буде бачити свого кривдника і не відчувє судової «атмосфери». Також доцільним було б коли суд першої інстанції має «зелену кімнату», до якої навіть вхід не буде через охорону, через металодетектор, а окремо, щоб дитину не лякати. Вона має зайти в кімнату, де її зустрінуть привітно.

Із інтерв'ю із суддею

Рекомендації щодо потреб в отриманні навичок

1. До програм підвищення кваліфікації, інших навчальних програм включати теми щодо ознак, за яким можна ідентифікувати дитину, постраждалу від сексуального насильства.
2. Запровадити на постійній основі навчання (тренінги) з ідентифікації дитини, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації.
3. Законодавчо закріпити:
 - обов'язкову участь психолога під час допиту малолітньої чи неповнолітньої особи;
 - тривалість перерви допиті під час допиту малолітньої чи неповнолітньої особи;
 - необхідність обов'язкової відеофіксації допиту малолітньої чи неповнолітньої особи.

4. Більш активно використовувати законодавчо передбачену можливість проведення допиту із застосуванням інформаційних технологій (зокрема у режимі відеоконференції).

Блок запитань щодо вивчення потреб у впровадженні кращих практик

Цей блок запитань мав на меті з'ясувати обізнаність фахівців із дружніми до дітей методиками, такими, як «Барнахаус» та «Зелена кімната».

Барнахаус – міждисциплінарний і міжустановчий спеціалізований центр по роботі з дітьми, які постраждали від насильства або стали свідками подібних злочинів.

Завданням такого центру є надати необхідну підтримку дитині, що стала свідком або постраждала від насильства: психологічну, медичну, соціальну і юридичну. Спеціалісти центру сприяють правосуддю, дружньому до дитини, у тому числі шляхом створення максимально дружнього та нетравматичного середовища, у якому дитина зможе надати повну інформацію, необхідну для розслідування.

Методика «зелена кімната» – це методика проведення інтерв'ювання дитини, яка потерпіла або стала свідком злочину, в умовах, що мінімізують та не допускають повторної травматизації психіки дитини, з урахуванням її індивідуально-психологічних і психофізіологічних властивостей.

Аналіз відповідей показав, що із з моделлю «Барнахаус» загалом не обізнано більшість опитаних – 829 осіб (67,5%). Це:

- 42,6% (353 осіб) – поліцейські;
- 21,8% (181) – прокурори;
- 35% (290) – юристи та адвокати;
- 0,6% (5) – судді.

Добре обізнані і підтримують запровадження в Україні моделі «Барнахаус» лише 111 опитаних (9%). Це:

- 37,8% (42 особи) – поліцейські;
- 45,9% (51) – прокурори;
- 16,3% (18) – юристи та адвокати.

Знають про таку модель, але не достатньо обізнані із нею, аби визначитись із доцільністю її впровадження в Україні, 288 опитаних (23,5%). Це:

- 44,1% (127 особа) – поліцейські;
- 31,6% (91) – прокурори;
- 23,6% (68) – юристи та адвокати;
- 0,7% (2) – судді.

Обізнаність фахівців із дружніми до дітей методиками,
такими як «Барнахаус»

Про важливість запровадження моделі «Барнахаус» із інтерв'ю з поліцейською:

Законодавством не передбачена робота над випадком мультидисциплінарних команд. Також законодавством не передбачено окремих кваліфікаційних вимог, аби працювати ювенальним слідчим. Наприклад, я працювала ювенальним слідчим, але в мене немає спеціальної психологічної підготовки чи освіти.

На сьогодні залучення психолога слідчим сприймається як формальність, тобто у психолога не питають, чи має він досвід, чи проходив він навчання.

А коли залучать педагога до допиту дитини, то часто це сприймається як «відривання» його від основної роботи на декілька годин/днів, через що виникає певний супротив. Необхідно створювати такі центри, де будуть працювати експерти, перекладачі, психологи. І таким чином, слідчому буде легше долучати таких спеціалістів до досудового розслідування.

Із інтерв'ю з поліцейською

Із методикою «Зелена кімната» обізнано та користуються нею 357 опитаних (29,8%).

Це:

- 72,5% (259 особа) – поліцейські;
- 23,5% (84) – прокурори;
- 3,4% (12) – юристи та адвокати;
- 0,6% (2) – судді.

Знають про методика «Зелена кімната», але не користуються нею, 491 опитаних (41%).

Це:

- 47,3% (232 особи) – поліцейські;

- 28,1% (138) – прокурори;
- 24% (118) – юристи та адвокати;
- 0,6% (3) – судді.

Загалом не обізнані з цією методикою 349 опитаних (29,2%). Це:

- 5,2 % (18 осіб) – поліцейські;
- 26,4 % (92) – прокурори;
- 67,9 % (237) – юристи та адвокати;
- 0,5 % (2) – судді.

Обізнаність фахівців із дружніми до дітей методиками, такими як «Зелена кімната»

Варто звернути увагу на низький відсоток поліцейських, які вказали, що не обізнані з методикою «Зелена кімната», що свідчить про те, що методика ними не використовується. Поряд з цим, викликає стурбованість, що найбільший відсоток тих, хто зазначив, що не знають про методика «Зелена кімната», – це юристи та адвокати. Необізнаність із наявними практиками, дружніми до дитини, значно ускладнює можливість ідентифікації дитини, постраждалої від сексуального насильства або експлуатації, та потребує використання методики «Зелена кімната».

Серед тих, хто не користується методикою «Зелена кімната», про причини цього 290 опитаних (73,6%) вказали, що протягом їх трудової діяльності у них не виникало такої потреби. 100 опитаних (25,4%) не мають навичок щодо користування цією методикою.

4 опитаних (3 поліцейських та 1 прокурор) зазначили, що вважають її неефективною. При цьому поліцейські, які вважають методика «Зелена кімната» неефективною, вказали, що не володіють навичками проведення допиту (опитування) дитини та не застосовують їх на практиці. Троє з чотирьох поліцейських вказали, що не володіють ані прямими, ані непрямыми ознаками, за якими можна ідентифікувати дитину, постраждалу від сексуального насильства або експлуатації.

Проведені інтерв'ю з експертами показали також ряд проблемних аспектів у впровадженні та використанні методики «Зелена кімната».

У 2018 році була інструкція щодо організації допиту кримінальною міліцією, але згодом підрозділ був реформований і власне інструкція втратила чинність. Коли розпочав роботу новий підрозділ ювенальної превенції, в Інструкції з організації його роботи, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України, вже не було положень щодо діяльності «зелених» кімнат. Тому, якщо слідчий, прокурор хоче використати методику «Зеленої кімнати», – це їх особиста справа, а не обов'язок, закріплений законодавством.

По-друге, проблемою є те, що «зелених» кімнат немає у підрозділах Національної поліції України. Наприклад, на базі Харківського національного університету внутрішніх справ є таке обладнане приміщення. Але для того, щоб слідчий провів в ньому допит дитини, йому потрібно узгоджувати дату та час проведення допиту з керівництвом університету декілька днів. А в умовах досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину, де учасником є дитина – це неможливо, це затягування часу та ускладнення діяльності.

Із інтерв'ю з поліцейською

Також опитані фахівці зважали на відсутність «зелених» кімнат в регіоні їх проживання.

Щодо залучення фахівців до допиту дитини відповіді розподілилися наступним чином:

- залучаю психолога – 699 опитаних (55,8%);
- залучаю педагога – 255 (20,4%);
- нікого не залучаю – 131 (10,4%);
- не було практики проведення допиту дитини – 168 (13,4%).

Проблемою організації допиту дитини в «зеленій» кімнаті є не тільки її наявність, облаштування, а й залучення тих фахівців, які зможуть створити під час допиту дитини атмосферу спокою та безпеки, щоб навколишня обстановка не відволікала дитину.

Дитина повинна мати можливість супроводу її законним представником, або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама обирає (якщо не ця особа є підозрюваною у скоєнні злочину стосовно дитини).

Всі слідчі дії, при можливості, повинна проводити одна і та ж особа, оскільки дитина вже має контакт з нею та розуміє, що тільки ця особа знає її проблему. Забезпечити присутність психолога, який або яка зможе допомагати та психологічно підтримувати у тяжкі моменти, коли запитання буде стосуватися конкретно злочину проти дитини.

Із інтерв'ю зі слідчою, Національна поліція України

Проблемним в якісному впровадженні методики «Зелена кімната» є відсутність спільного розуміння того, хто має впроваджувати цю методику. На жаль, сьогодні відсутні методичні рекомендації щодо впровадження методики.

Із інтерв'ю з юристом

Як правило, слідчий під час допиту дитини (свідка або потерпілого) залучає психолога та педагога, які безпосередньо знайомляться з дитиною вже в кабінеті слідчого, я вважаю це грубим порушенням найкращих інтересів дитини, так як психолог, як мінімум за годину до допиту, має познайомитися з дитиною та попрацювати з нею, щоб дитина пододала певні психологічні бар'єри, що дозволить їй максимально ефективно надати покази, які б сприяли досудовому розслідуванню у розкритті злочину та доведеності вини підозрюваного.

Із інтерв'ю з слідчим, Національна поліція України

Залучення фахівців до допиту дитини

Викликає стурбованість досить великий відсоток тих опитаних, хто знає, але не користується методикою «Зелена кімната».

Під час інтерв'ю з фахівцями було виявлено ряд проблемних питань щодо організації допиту дитини, яка постраждала від сексуального насильства або експлуатації, зокрема і використовуючи методику «Зелена кімната».

Як показує практика, для проведення допиту дитини без її травматизації або немає «зеленої» кімнати, або ж навіть при наявності такої кімнати немає фахівців, які навчені спілкуватись з такими дітьми. Більшість поліцейський, слідчих не проходили навчання саме щодо психології, поведінки дитини.

Хто буде проводити допит дитини, і як ця особа буде спілкуватись з дитиною, є надважливим аспектом. З досвіду можна сказати, якщо право провести допит надається слідчому, і він раніше приїде до «зеленої» кімнати, ніж психолог, то слідчий буде діяти по загальній інструкції, а не в інтересах дитини.

Із інтерв'ю з суддею

Рекомендації щодо розвитку дружніх до дитини методик, таких, як «Барнахаус» та «Зелена кімната»

1. Розробити та впровадити нормативно-правове регулювання методики «Зелена кімната».
2. Посилити знання про методику «Зелена кімната» задля формування розуміння важливості її застосування в контексті правосуддя, дружнього до дитини.
3. Вивчити досвід пілотування моделі «Барнахаус».

Блок щодо вивчення потреб у змінах до законодавства у сфері захисту дітей від сексуального насильства, сексуальної експлуатації, у тому числі в мережі Інтернет

Учасникам та учасницям опитування були запропоновані теми щодо змін в національному законодавстві у сфері захисту дітей від сексуального насильства, сексуальної експлуатації, у тому числі в мережі Інтернет, та запропоновано обрати на їх точку зору найбільш нагальні зміни шляхом побудови рейтингу пріоритетності від 1 (найактуальніше) до 5 (найменш актуальне).

Найбільша кількість опитуваних (54%) вважають, що в більшій мірі є потреба у змінах до законодавства щодо захисту прав дитини в цифровому середовищі.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської Конвенції)» внесено зміни до законодавства України з питань захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства. Зокрема внесені зміни криміналізували:

- умисне отримання доступу до дитячої порнографії;
- домагання дитини в Інтернеті;
- проведення видовищного заходу сексуального характеру, в тому числі в Інтернеті.

Але їх імплементація на практиці неможлива без спільного підходу та єдиного розуміння змін усіма суб'єктами, постійного підвищення кваліфікації щодо ідентифікації постраждалих дітей, кваліфікації випадку, вдосконалення компетентностей з проведення процесуальних дій, що створить напрацювання практичного досвіду.

Останні зміни до законодавства України з питань захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства криміналізували проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи не використовується (ст. 301-2 ККУ). Але, на жаль, сьогодні немає розуміння як правильно застосовувати цю статтю.

З виступу експертки на онлайн-дискусії

51,5% опитаних зазначили про необхідність у змінах до законодавства щодо відповідальності за використання, придбання, зберігання, завантаження, надання доступу до матеріалів із зображенням сексуального насильства над дітьми, порнографічного характеру тощо.

Такі законодавчі зміни вже існують. Кримінальний Кодекс України доповнено ст. 3011 «Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження». Але актуальним залишається питання щодо застосування цієї статті на практиці. Важливим є інформування про законодавчі зміни задля формування розуміння наслідків за використання, придбання, зберігання, завантаження, надання доступу до матеріалів із зображенням сексуального насильства над дітьми, порнографічного характеру.

По 47% опитуваних рекомендують внести зміни до законодавства щодо:

- особливостей організації роботи (реабілітації) з дітьми, які стали жертвами сексуального насильства/експлуатації;
- посилення гарантій забезпечення безпеки дитини та її найкращих інтересів під час досудового розслідування та судового розгляду.

Законодавче забезпечення щодо реабілітації дітей, які стали жертвами сексуального насильства/експлуатації, дійсно потребує змін та вдосконалення. Зокрема, якщо неповнолітня дитина віком від 16 років була втягнута, наприклад, до сфери надання платних сексуальних послуг, така дитина має розглядатися як жертва сексуальної експлуатації, а не як правопорушниця.

Також потребує вдосконалення забезпечення безпеки дитини та її найкращих інтересів під час досудового розслідування та судового розгляду.

Я підтримую проведення закритих судових засідань у справах, що стосуються дитини. Також важливо, щоб дитина не викликала на судове засідання, якщо на ньому присутній кривдник.

Із інтерв'ю із суддею

Найменша кількість опитаних (27%) зазначили, що необхідно покращити на законодавчому рівні вимоги до організації допиту дитини, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації.

Однак законодавче забезпечення вимог до проведення допиту дійсно потребує змін. Зокрема внесення змін до ст. 226 Кримінального процесуального Кодексу України щодо:

- обов'язкової участі психолога при допиті малолітньої або неповнолітньої особи;
- передбачення мінімальної тривалості перерви при проведенні допиту малолітньої або неповнолітньої особи.

Також законодавчого врегулювання потребує:

- необхідність обов'язкової відеофіксації допиту малолітньої або неповнолітньої особи для мінімізації проведення повторних допитів;
- використання спеціальних приміщень та методик, дружніх до дитини, допиті під час допиту малолітньої чи неповнолітньої особи під час розгляду справи у суді.

ВИСНОВКИ

Це дослідження мало на меті з'ясувати актуальні потреби серед прокурорів, суддів, поліцейських, юристів та інших дотичних фахівців для посилення їх реагування на проблему насильства щодо дітей, зокрема сексуального насильства, експлуатації, у тому числі в мережі Інтернеті, а також для посилення реагування та забезпечення захисту прав дітей.

На основі отриманих відповідей були сформовані наступні рекомендації:

1. Постійно підвищувати спроможності з ідентифікації дітей, постраждалих від сексуального насильства або експлуатації.
2. Запровадити на постійній основі навчання відповідних суб'єктів, особливо в контексті злочинів, які вчиняються у кіберпросторі (кібербулінг).
3. Проводити інформаційно-роз'яснювальні заходи, спрямовані на зміну ставлення до постраждалої дитини й розуміння наслідків для дитини та заподіяної шкоди.
4. Розробити методичні рекомендації з ідентифікації дітей, постраждалих від сексуального насильства або експлуатації.
5. До програм підвищення кваліфікації, інших навчальних програм включати теми щодо ознак, за яким можна ідентифікувати дитину, постраждалу від сексуального насильства.
6. Запровадити на постійній основі навчання (тренінги) з ідентифікації дитини, яка постраждала від сексуального насильства/експлуатації.
7. Законодавчо закріпити:
 - обов'язкову участь психолога під час допиту малолітньої чи неповнолітньої особи;
 - тривалість перерви допиті під час допиту малолітньої чи неповнолітньої особи;
 - необхідність обов'язкової відеофіксації допиту малолітньої чи неповнолітньої особи.
8. Більш активно використовувати законодавчо передбачену можливість проведення допиту із застосуванням інформаційних технологій (зокрема, у режимі відео-конференції).
9. Розробити та впровадити нормативно-правове регулювання методики «Зелена кімната».
10. Посилити знання про методику «Зелена кімната» задля формування розуміння важливості її застосування в контексті правосуддя, дружнього до дитини.
11. Вивчити досвід пілотування моделі «Барнахаус».

**ПОСИЛЕННЯ РЕАГУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ НА ЗАХИСТ
ВІД НАСИЛЬСТВА, ЗОКРЕМА СЕКСУАЛЬНОГО
НАСИЛЬСТВА, ЕКСПЛУАТАЦІЇ,
У ТОМУ ЧИСЛІ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ**

**АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОНЛАЙН-ОПИТУВАННЯ
ПРОКУРОРІВ, СУДДІВ, ПОЛІЦЕЙСЬКИХ, АДВОКАТІВ, ЮРИСТІВ**

Дизайн та комп'ютерна верстка:
Н. Тілікіна

Формат 60x90/8
Ум. друк. арк. ____
Замовлення № ____
Тираж __

Надруковано ФОП Харченко В.О.

